

3. Hura O. I. Osoblyvosti profesiynoyi diyal'nosti pedahoha u vyshchomu navchal'nomu zakladi / O. I. Hura // Nauka i suchasnist' : zb. nauk. pr. Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. – K. : Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2004. –T. 46. – S. 38–48.
4. Karamushka L. M. Tekhnolohiya psykholohichnoyi pidhotovky personalu orhanizatsiy do roboty v umovakh sotsial'no-ekonomichnykh zmin (na materialy osvity orhanizatsiy) / L. M. Karamushka, O. A. Fil', H. L. Fedosova ta in. – K. : Nauk. svit, 2008. – 230 s.
5. Karamushka L. M. Psykholohiya osvity menedzhmentu : navch. posib. / L. M. Karamushka. – K. : Lybid', 2004 – 424 s.
6. Korol'chuk M. S. Teoriya i praktyka profesiynoho vidboru / M. S. Korol'chuk, V. M. Krainyuk. – K. : Nika-Tsentr, 2006. – 536 s.
7. Kiyan A. P. Psykholohichni osoblyvosti strukturnykh komponentiv hotovnosti do protydyi manipulyatyvnomu vplyvu u spil'kuvanni z pidlitkamy / A. P. Kiyan // Teoretychni i prykladni problemy psykholohiyi. – 2013. – № 3 (32).
8. Lanovenko I. I. Psykholohichni osnovy profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv-pravoznavtsiv v zakladakh vyshchoyi osvity: realiyyi ta perspektyvy / I. I. Lanovenko, N. O. Yevdokymova // Problemy sotsial'no-psykholohichnoho suprovodu navchal'noho protsesu u vyshchykh zakladakh osvity. – Irpin', 2013. – S. 17–42.
9. Leont'yev A. M. Diyal'nist'. Svidomist'. Osobystist' / A. M. Leont'yev. – M., 1992.
10. Podolyak L. H. Psykholohiya vyshchoyi shkoly : navch. posib. / L. H. Podolyak, V. I. Yurchenko. – K. : TOV «Fil-studiya», 2006. – 320 s.
11. Pryazhnykov N. S. Motyvatsiya trudovoyi diyal'nosti / N. S. Pryazhnykov, Y. A. Kucheryavenko. – M., 2008. – S. 24.
12. Rudyuk O. V. Osobystisno-smyslovi determinanty perezhyvannya bezrobotnykh profesiynykh kryz : avtoref. dys. ... kandydata psykholohichnykh nauk / O. V. Rudyuk. – K. : Nauk. svit, 2000.
13. Shadrikov V. D. Psihologija dejatel'nosti i sposobnosti cheloveka / V. D. Shadrikov. – M., 1996. – 226 s.

Konovalova, O.V. Current problems of formation of trade and economics college students' professional motivation. The article presents the results of the analysis of the available scientific sources on various theoretical and methodological approaches to the formation of students' professional motivation.

The training of future professionals in the field of trade and economics is rather complicated due to many factors, the most important of them being the students' motivation behind their choice of profession and their being motivated for life-long professional development.

The author believes that theoretical analysis of the scientific approaches to creating psychological conditions for the formation of students' professional motivation will allow her to develop a special psychological program of formation of students' motivational readiness for future professions.

The basic prerequisites for professional development, that have been identified and generalized by the author, make it possible to assume that when choosing a future profession an individual should understand the role and the ways of development of their profession-relevant abilities and be aware of their leading motives behind their choice of profession.

Thus, the attitude to the profession and the motives for choosing it (needs, interests, beliefs and ideals) are extremely important, and under certain conditions, determine the success of professional training.

It is concluded that successful development of trade and economics students' motivational readiness for the profession should be carried out according to a specially developed professional motivation development program.

Keywords: motivation, professional motivation, students, motivational readiness for professional activity, professional development.

Відомості про автора

Коновалова Олена Володимирівна, аспірант кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету; практичний психолог вищої категорії, старший викладач торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету, м. Київ, Україна.

Konovalova, Olena Volodymyrivna, graduate student, Department of Psychology, Kyiv National University of Trade and Economics; practical psychologist of the highest category, the senior teacher, Trade and Economics College of Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.

E-mail: sev76_07@ukr.net

УДК 316.647.5:005.74:373

Терещенко К.В.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПЕРСОНАЛУ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ОРГАНІЗАЦІЙНОЮ КУЛЬТУРОЮ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ

Терещенко К.В. Толерантність освітнього персоналу та її зв'язок з організаційною культурою закладів освіти в умовах соціальної напруженості. У статті висвітлено роль організаційної культури у формуванні толерантності персоналу закладів освіти в умовах соціальної напруженості. Представлено результати емпіричного дослідження рівнів розвитку основних видів, компонентів і загальних показників за видами та компонентами толерантності персоналу закладів освіти. Проаналізовано зв'язок основних видів та компонентів толерантності освітнього персоналу із силою організаційної культури. Встановлений прямий зв'язок між видами, компонентами та

загальними показниками толерантності освітнього персоналу, з одного боку, та силою організаційної культури закладів освіти, з іншого боку.

Ключові слова: толерантність, види толерантності, компоненти толерантності, сила організаційної культури, соціальна напруженість, освітній персонал.

Терещенко К.В. Толерантность образовательного персонала и его связь с организационной культурой учебных заведений в условиях социальной напряженности. В статье освещена роль организационной культуры в формировании толерантности персонала учебных заведений в условиях социальной напряженности. Представлены результаты эмпирического исследования уровней развития основных видов, компонентов и общих показателей по видам и компонентам толерантности персонала учебных заведений. Проанализирована связь основных видов и компонентов толерантности образовательного персонала с силой организационной культуры. Установлена прямая связь между видами, компонентами и общими показателями толерантности образовательного персонала, с одной стороны, и силой организационной культуры учебных заведений, с другой стороны.

Ключевые слова: толерантность, виды толерантности, компоненты толерантности, сила организационной культуры, социальная напряженность, образовательный персонал.

Постановка проблеми. В умовах соціальної напруженості особливо гостро постає проблема сприяння розвитку толерантності персоналу організацій, насамперед працівників освітньої сфери. У цьому контексті актуальним стає питання взаємозв'язку між толерантністю освітнього персоналу й організаційною культурою навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «толерантність», що походить від лат. *tolerantia* – терпіння, у соціально-психологічному вимірі означає терпимість, неупередженість, неагресивність у сприйнятті думок та звичаїв інших людей [11; 19]. Навпаки, інтолерантність являє собою прояв нетерпимості у відносинах і поведінці людини при взаємодії з іншими людьми на основі найрізноманітніших ознак [12]. Проблему толерантності-інтолерантності особистості розглядали у своїх працях Г. Бардієр [1], Г. Олпорт [12], Л. Орбан-Лембрик [13], Л. Почебут [15], Г. Солдатова [17], Л. Шайгерова [17], А. Скок [19] та ін.

Толерантність виступає особливо важливою характеристикою особистості у трансформаційний період існування суспільства, що, як правило, супроводжується загальним зростанням соціальної напруженості. Зазначимо, що, згідно з літературними даними, соціальна напруженість являє собою масовий психічний стан суспільства чи окремих груп, що виникає внаслідок соціальної дезадаптації та проявляється в апатії, депресії, агресії, тривожності, ворожості, страху [5; 16].

Значну роль толерантні стосунки між людьми відіграють в освітній сфері, впливаючи на організаційну культуру закладу. На основі аналізу наукової літератури показано, що організаційну культуру слід розглядати як певну ієрархію цінностей, правил, норм, традицій, церемоній і ритуалів, які прийняті в організації й дотримуються її членами [3]. Особливості організаційної культури закладів освіти розкрито у працях Л. Карамушки [4], О. Креденцер [7], О. Мітічкіної [10] та ін.

Роль толерантності-інтолерантності особистості в навчальному та виховному процесі в сучасних умовах висвітлено у працях дослідників Л. Вишневської [2], Е. Койкової [6], С. Литвинової [8], В. Полякової [14], О. Рудої [18] та ін. Нами було раніше досліджено аналіз зв'язку між складовими та типами організаційної культури закладів освіти й видами толерантності освітнього персоналу [20]. Між тим, проблема взаємозв'язку між толерантністю освітнього персоналу та потужністю організаційної культури закладів освіти залишається недостатньо розробленою.

Мета дослідження полягає в оцінці взаємозв'язку між основними видами, компонентами, загальним показником толерантності освітнього персоналу й силою організаційної культури закладів освіти.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. З метою аналізу взаємозв'язку основних видів та компонентів толерантності із силою організаційної культури використовувались такі опитувальники: а) методика «Оцінка сили організаційної культури» Р. Дафта [9]; б) опитувальник «Види і компоненти толерантності-інтолерантності (ВІКТИ)» Г. Бардієр [1].

Дослідження проводилося у 2017 році на базі загальноосвітніх навчальних закладів областей центрального регіону України. В опитуванні взяло участь 233 педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів. Вибірка складала 9,2% чоловіків та 90,8% жінок, що в цілому відображає співвідношення працівників різної статі в закладах середньої освіти.

Математична обробка даних здійснювалася за допомогою комп'ютерного пакета статистичних програм SPSS (версія 22). Використовувались методи описової статистики та кореляційний аналіз.

Дослідження здійснено в рамках виконання науково-дослідної теми лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Психологічні технології підготовки освітнього персоналу до розвитку організаційної культури в умовах соціальної напруженості» (2016–2018 рр., № державної реєстрації 0116U004811, науковий керівник – член-кор. НАПН України, доктор психологічних наук, професор Л. Карамушка).

Насамперед у ході емпіричного дослідження встановлено ступінь вираженості основних видів та компонентів толерантності освітнього персоналу. Як видно з *табл. 1*, найбільш розвинена управлінська

толерантність освітнього персоналу. Меншою мірою виражені такі види толерантності, як міжособистісна, професійна, міжпоколінна, міжкультурна, міжконфесійна, міжетнічна та гендерна толерантність респондентів.

Таблиця 1

Основні види толерантності освітнього персоналу

Види толерантності	M	SD
міжпоколінна толерантність	49,6	8,4
гендерна толерантність	46,9	6,7
міжособистісна толерантність	50,9	9,3
міжетнічна толерантність	47,5	8,7
міжкультурна толерантність	47,3	7,4
міжконфесійна толерантність	46,9	7,2
професійна толерантність	49,9	9,0
управлінська толерантність	51,0	8,6
соціально-економічна толерантність	44,7	5,0
політична толерантність	40,5	4,9
загальний показник за видами толерантності	47,3	5,9

Найменш вираженими видами толерантності освітнього персоналу виявилися соціально-економічна та особливо – політична толерантність. Такі відносно низькі показники за цими видами толерантності, зумовлені, на наш погляд, складною соціально-економічною та політичною ситуацією в країні, що зумовлює виникнення соціальної напруженості та прояви інтолерантності перш за все у двох вказаних сферах.

Згідно з результатами дослідження, найбільш розвиненими виявилися ідентифікаційно-особистісний та етико-нормативний компоненти толерантності освітнього персоналу (табл. 2). Дещо меншою мірою виражені когнітивний, афективний, діяльнісно-стильовий, ідентифікаційно-груповий, ціннісно-орієнтаційний, особистісно-смысловий компоненти толерантності освітнього персоналу. Найменш розвиненими виявилися конативний та потребово-мотиваційний компоненти толерантності освітян.

Таблиця 2

Основні компоненти толерантності освітнього персоналу

Компоненти толерантності	M	SD
афективний	48,8	7,0
когнітивний	48,9	8,3
конативний	44,8	6,0
потребово-мотиваційний	44,6	5,5
діяльнісно-стильовий	45,9	6,2
етико-нормативний	51,9	9,7
ціннісно-орієнтаційний	45,8	5,4
особистісно-смысловий	45,8	5,5
ідентифікаційно-груповий	46,1	8,8
ідентифікаційно-особистісний	52,1	11,1
загальний показник за компонентами толерантності	47,3	5,9

У ході дослідження встановлено середній показник сили організаційної культури закладів освіти ($M=45,5\pm 9,8$). Наступним кроком дослідження став аналіз взаємозв'язку між видами та компонентами толерантності освітнього персоналу й силою організаційної культури закладів освіти.

Як видно з табл. 3, встановлено кореляційний зв'язок високого рівня значущості ($p < 0,001$) між силою організаційної культури закладів освіти й міжособистісною, гендерною, міжпоколінною, міжетнічною, міжкультурною, міжконфесійною, професійною, управлінською толерантністю, а також між силою організаційної культури та загальним показником за видами толерантності освітнього персоналу. Окрім того, констатовано зв'язок сили організаційної культури з соціально-економічною толерантністю ($p < 0,01$). Разом із тим, дослідження показало відсутність зв'язку сили організаційної культури з політичною толерантністю освітян. Отже, політична толерантність освітнього персоналу, з одного боку, найменше виражена серед інших видів толерантності, а з іншого боку, виступає як така, що не пов'язана з силою організаційної культури закладу освіти.

Таблиця 3

Зв'язок основних видів толерантності освітнього персоналу з силою організаційної культури (r)

Види толерантності	Зв'язок із силою організаційної культури
міжпоколінна толерантність	0,567***
гендерна толерантність	0,475***
міжособистісна толерантність	0,498***
міжетнічна толерантність	0,307***
міжкультурна толерантність	0,392***
міжконфесійна толерантність	0,452***
професійна толерантність	0,331***
управлінська толерантність	0,422***
соціально-економічна толерантність	0,183**
політична толерантність	0,109
загальний показник за видами толерантності	0,548***

** p<0,01; *** p<0,001

Дослідження показало наявність кореляційного зв'язку високого рівня значущості (p<0,001) між силою організаційної культури закладів освіти й усіма компонентами толерантності, а також між силою організаційної культури й загальним показником за компонентами толерантності освітнього персоналу (табл. 4).

Таблиця 4

Зв'язок основних компонентів толерантності освітнього персоналу з силою організаційної культури (r)

Компоненти толерантності	Зв'язок із силою організаційної культури
афективний	0,382***
когнітивний	0,524***
конативний	0,441***
потребово-мотиваційний	0,424***
діяльнісно-стильовий	0,469***
етико-нормативний	0,435***
ціннісно-орієнтаційний	0,249***
особистісно-смысловий	0,365***
ідентифікаційно-груповий	0,380***
ідентифікаційно-особистісний	0,353***
загальний показник за компонентами толерантності	0,594***

*** p<0,001

Таким чином, можна констатувати, що потужна організаційна культура закладу створює умови для розвитку толерантності освітнього персоналу в усьому різноманітті її проявів і на всіх рівнях – від внутрішньособистісного до міжособистісного та міжгрупового. І навпаки, розвиток основних видів, компонентів та толерантності в цілому освітнього персоналу сприятиме посиленню організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів.

Висновки. Спираючись на результати дослідження, зроблено наступні висновки:

1. Найбільш вираженою виявилась управлінська толерантність освітнього персоналу, найменш вираженими видами толерантності освітнього персоналу виявилися соціально-економічна та особливо – політична толерантність.

2. Встановлено, що найбільш розвиненими компонентами є ідентифікаційно-особистісний та етико-нормативний компоненти толерантності освітнього персоналу. Найменш розвиненими виявилися конативний та потребово-мотиваційний компоненти толерантності освітян.

3. Встановлено зв'язок між силою організаційної культури закладів освіти та основними видами толерантності, окрім політичної, а також між силою організаційної культури та загальним показником за видами толерантності освітнього персоналу.

4. Виявлено зв'язок між силою організаційної культури закладів освіти та основними компонентами толерантності, а також між силою організаційної культури та загальним показником за компонентами толерантності освітнього персоналу.

5. Розвиток зазначених видів та компонентів толерантності освітнього персоналу сприятиме розвитку організаційної культури загальноосвітніх навчальних закладів у цілому.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та впровадженні тренінгової програми з розвитку толерантності освітнього персоналу як детермінанти організаційної культури закладів освіти в умовах соціальної напруженості.

Список використаних джерел

1. Бардьер Г.Л. Социальная психология толерантности / Г.Л. Бардьер. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2005. – 188 с.
2. Вишневська Л. Особливості формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу / Л. Вишневська // Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2012. – Вип. LX. – С. 42–48.
3. Карамушка Л.М. Структура організаційної культури: основні напрямки дослідження / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2013. – Вип. 37. – С. 3–6.
4. Карамушка Л.М. Організаційна культура освітніх організацій: зв'язок між рівнем розвитку та «зовнішніми» характеристиками організації / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – Т. I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2014. – Вип. 41. – С. 3–12.
5. Карамушка Л.М. Соціальна напруженість в організації: сутність, підходи до вивчення, основні види / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2016. – Том I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Вип. 45. – С. 3–11.
6. Койкова Е.І. Формування толерантності у педагога-музиканта в умовах полікультурного простору / Е.І. Койкова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Крим. гуманіт. ун-ту. – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – Вип. 28. – Ч. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pspo/2010_28_1/kaikova.pdf
7. Креденцер О.В. Вплив організаційних чинників на рівень розвитку типів організаційної культури закладів освіти / О.В. Креденцер // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – Т. I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2014. – Вип. 41. – С. 35–40.
8. Литвинова С. Толерантність як соціально-педагогічна проблема / С. Литвинова // Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2010. – Вип. LII. – Ч. I. – С. 176–181.
9. Машков В.Н. Практика психологического обеспечения руководства, управления, менеджмента / В.Н. Машков – СПб. : Речь, 2005. – 304 с.
10. Мітічкіна О.О. Основні соціально-психологічні характеристики організаційної культури вищих навчальних закладів / О.О. Мітічкіна // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2013. – Вип. 37. – С. 21–23.
11. Москаленко В.В. Соціальна психологія : підручник / В.В. Москаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
12. Олпорт Г. Толерантная личность / Г. Олпорт // Национальный психологический журнал. – 2011. – №2(6). – С. 155–159.
13. Орбан-Лембрик Л. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2008. – №4. – С. 73–85.
14. Полякова В.І. Соціально-психологічні проблеми розвитку гендерної толерантності педагогічних працівників / В.І. Полякова // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – Т. I : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К.-Алчевськ : ЛАДО, 2014. – Вип. 40. – С. 156–160.
15. Почебут Л.Г. Кросс-культурная и этническая психология : учеб. пособие / Л.Г. Почебут. – СПб. : Питер, 2012. – 336 с.
16. Прилутская О.А. Социальная напряженность: причины возникновения и форма проявления / О.А. Прилутская // Вестник ОГУ : Гуманитарные науки. – 2001. – №4. – С. 40–44.
17. Психодиагностика толерантности личности / под ред. Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. – М. : Смысл, 2008. – 172 с.
18. Руда О.Ю. Толерантність у роботі викладача з підлітками / О.Ю. Руда // Вісник НТУУ «КПІ» : Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 2. – С. 181–184.
19. Скок А.Г. Стан вивчення змісту та основних компонентів толерантності в психології / А.Г. Скок // Актуальні проблеми психології. Т. I : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2005. – Част. 14. – С. 143–147.
20. Терещенко К.В. Толерантність педагогічних працівників в контексті розвитку організаційної культури закладів освіти / К.В. Терещенко // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Н.Ф. Шевченко, М.Г. Ткалич. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – № 1(5). – С. 104–110.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bardier G.L. Social'naja psihologija tolerantnosti / G.L. Bardier. – SPb. : Izd-vo SPbGU, 2005. – 188 s.
2. Vyshnevs'ka L. Osoblyvosti formuvannya tolerantnykh vidnosyn studentiv u polikul'turnomu seredovyshchi vyshchoho navchal'noho zakladu / L. Vyshnevs'ka // Humanizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu. – 2012. – Vyp. LKh. – S. 42–48.
3. Karamushka L.M. Struktura orhanizatsiyanoi kul'tury: osnovni napryamky doslidzhennya / L.M. Karamushka // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny / [red. kol. : S.D. Maksymenko (hol. red.) ta in.]. – T. I : Orhanizatsiyna psykholohiya. Sotsial'na psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : A.S.K., 2013. – Vyp. 37. – S. 3–6.
4. Karamushka L.M. Orhanizatsiyna kul'tura osvithnikh orhanizatsiy: zv'yazok mizh rivnem rozvytku ta «zovnishnimy» kharakterystykamy orhanizatsiyi / L.M. Karamushka // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny / [red. kol. : S.D. Maksymenko (hol. red.) ta in.]. – T. I : Orhanizatsiyna

- psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya. Sotsial'na psykholohiya / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : Instytut psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy, 2014. – Vyp. 41. – С. 3–12.
5. Karamushka L.M. Sotsial'na napruzhenist' v orhanizatsiyi: sutnist', pidkhody do vyvchennya, osnovni vydy / L.M. Karamushka // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. nauk. prats' In-tu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy. – 2016. – Tom I : Orhanizatsiyna psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya. Sotsial'na psykholohiya. – Vyp. 45. – С. 3–11.
6. Koykova E.I. Formuvannya tolerantnosti u pedahoha-muzykanta v umovakh polikul'turnoho prostoru / E.I. Koykova // Problemy suchasnoyi pedahohichnoyi osvity : Pedahohika i psykholohiya : zb. nauk. pr. Krym. humanit. un-tu. – Yalta : RVV K-HU, 2010. – Vyp. 28. – Ch. 1 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/old_jrm/Soc_Gum/pspo/2010_28_1/kaikova.pdf
7. Kredentser O.V. Vplyv orhanizatsiynykh chynnykiv na riven' rozvytku typiv orhanizatsiynoyi kul'tury zakladiv osvity / O.V. Kredentser // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy / [red. kol. : S.D. Maksymenko (hol. red.) ta in.]. – T. I : Orhanizatsiyna psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya. Sotsial'na psykholohiya / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : Instytut psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy, 2014. – Vyp. 41. – С. 35–40.
8. Lytvynova S. Tolerantnist' yak sotsial'no-pedahohichna problema / S. Lytvynova // Humanizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu. – 2010. – Vyp. LII. – Ch. I. – S. 176–181.
9. Mashkov V.N. Praktika psihologicheskogo obespechenija rukovodstva, upravlenija, menedzhmenta / V.N. Mashkov – SPb. : Rech', 2005. – 304 s.
10. Mitichkina O.O. Osnovni sotsial'no-psykholohichni kharakterystyky orhanizatsiynoyi kul'tury vshchychkh navchal'nykh zakladiv / O.O. Mitichkina // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy / [red. kol. : S.D. Maksymenko (hol. red.) ta in.]. – T. I : Orhanizatsiyna psykholohiya. Sotsial'na psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : A.S.K., 2013. – Vyp. 37. – S. 21–23.
11. Moskalenko V.V. Sotsial'na psykholohiya : pidruchnyk / V.V. Moskalenko. – K. : Tsentr uchbovoyi literatury, 2008. – 688 s.
12. Olport G. Tolerantnaja lichnost' / G. Olport // Nacional'nyj psihologicheskij zhurnal. – 2011. – №2(6). – S. 155–159.
13. Orban-Lembryk L. Tolerantnist' yak osnova adekvatnykh vzayemyn u polikul'turnomu cviti / L. Orban-Lembryk // Sotsial'na psykholohiya. – 2008. – №4. – S. 73–85.
14. Polyakova V.I. Sotsial'no-psykholohichni problemy rozvytku gendernoyi tolerantnosti pedahohichnykh pratsivnykiv / V.I. Polyakova // Aktual'ni problemy psykholohiyi : zb. naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy / [red. kol. : S.D. Maksymenko (hol. red.) ta in.]. – T. I : Orhanizatsiyna psykholohiya. Sotsial'na psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K.-Alchevs'k : LADO, 2014. – Vyp. 40. – S. 156–160.
15. Pochebut L.G. Kross-kul'turnaja i jetnicheskaja psihologija : ucheb. posobie / L.G. Pochebut. – SPb. : Piter, 2012. – 336 s.
16. Prilutskaja O.A. Social'naja naprjazhennost': prichiny vozniknovenija i forma projavlenija / O.A. Prilutskaja // Vestnik OGU : Gumanitarnye nauki. – 2001. – №4. – S. 40–44.
17. Psihodiagnostika tolerantnosti lichnosti / pod red. G.U. Soldatovoj, L.A. Shajgerovoj. – M. : Smysl, 2008. – 172 s.
18. Ruda O.Yu. Tolerantnist' u roboti vykladacha z pidlitkamy / O.Yu. Ruda // Visnyk NTUU «KPI» : Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika. – 2010. – Vyp. 2. – S. 181–184.
19. Skok A.H. Stan vyvchennya zmistu ta osnovnykh komponentiv tolerantnosti v psykholohiyi / A.H. Skok // Aktual'ni problemy psykholohiyi. T. 1 : Sotsial'na psykholohiya. Psykholohiya upravlinnja. Orhanizatsiyna psykholohiya : zb. nauk. prats' Instytutu psykholohiyi im. H.S. Kostyuka APN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : A.S.K., 2005. – Chast. 14. – S. 143–147.
20. Tereshchenko K.V. Tolerantnist' pedahohichnykh pratsivnykiv v konteksti rozvytku orhanizatsiynoyi kul'tury zakladiv osvity / K.V. Tereshchenko // Problemy suchasnoyi psykholohiyi : zb. nauk. prats' Derzhavnoho vshchoho navchal'noho zakladu «Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet» ta Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka, N.F. Shevchenko, M.H. Tkalych. – Zaporizhzhya : ZNU, 2014. – № 1(5). – S. 104–110.

Tereshchenko, K.V. Educational staff's tolerance and its relationship with organizational culture of educational institutions in conditions of social tension. The article highlights the role of organizational culture in the formation of educational staff's tolerance in conditions of social tension. The author presents the results of the empirical study into the levels of development of the main types, components and indices of educational staff's tolerance. The most developed educational staff's tolerance was shown to be management tolerance, while the least developed forms of educational staff's tolerance were socio-economic and, especially, political tolerance. The most developed educational staff's tolerance components included identity-personal and ethical-normative components.

The strength of educational institutions' organizational culture was found to have links between the main types of educational staff's tolerance, except political tolerance, and the educational staff's tolerance type index. Besides, the strength of educational institutions' organizational culture had links with the main components of educational staff's tolerance and the educational staff's tolerance component index. The development of these types and components of educational staff's tolerance may contribute to the overall development of organizational culture of education institutions.

Keywords: tolerance, tolerance types, tolerance components, strength of organizational culture, social tension, educational staff

Відомості про автора

Терещенко Кіра Володимирівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Tereshchenko, Kira Volodymyrivna, PhD, senior researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostyuk Institute of psychology, NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: kteresh75@gmail.com